

po vrchy Javorníků na severu, se stávala předmětem neustálého vyjednávání a vymezování. Pro historika představují záznamy o průběhu těchto sporů a pokusech o jejich řešení jedinečný badatelský rámec z toho důvodu, že jde o téma přesahové, které v sobě skrývá potenciál odkrytí hned několika rovin interpretace pramenného materiálu. Na jejich příkladu se můžeme věnovat nejen otázkám procedurálním, které popisují mechanismus práce pohraničních komisí, ale cenné jsou především kontexty týkající se oblasti sociálních a hospodářských dějin, které umožňují velmi detailní vhled do každodennosti života v blízkosti hranice. Předmětem naší studie je území v severní části zemské hranice, které bychom geograficky mohli nejspíše vymezit jako oblast Bílých Karpat a Javorníků ohraničenou Vlárským a Lyským průsmykem. Z časového hlediska je sledovaným obdobím rozpětí mezi léty od konce 16. století do počátku 18. století.¹

Na úvod teoretického výkladu k problematice pohraničních sporů je třeba odkázat na základní odborné práce, v nichž byla zkoumaná problematika reflektována. Jde v první řadě o studie a monografie z pera Josefa Macůrka, který se analýze moravsko-slovenských vztahů ve sledovaném období, a částečně také v dané lokalitě věnoval.² Macůrek kriticky analyzoval dostupnou literaturu k tématu a vytěžil množství pramenného materiálu nejen z českých, moravských a slovenských archivů, ale také z Maďarského národního archivu v Budapešti. Moravsko-slovenské hraniční spory pojednal v komplexní syntéze František Roubík roku 1932.³ Roubík na základě zevrubné analýzy rozsáhlého spisového materiálu a úředních dokumentů z práce hraničních komisí shrnul vývoj sporů po celé délce hranice od poloviny 16. století do poloviny 18. století. Macůrek následně na Roubíkův výklad navázal, ale spíše ve smyslu faktografického základu pro vlastní, interpretačně mnohem širěji koncipované, interpretace vzájemných vztahů Moravanů a Slováků, jejichž nedílnou součástí byly také kolonizační a migrační proudy obyvatelstva (tzv. valašská kolonizace, ale také vnitřní pasekářská kolonizace). Macůrek ve svých pracích upírá pozornost především na hornaté regiony v rámci dnešního moravského Valašska a Těšínska, které sousedí se slovenskými Javorníky a oblastí Kysuc. Jeho rozbor příčin i důsledků překračování a vymezování zemské hranice je pro naši studii základním východiskem, o které se opíráme. Jsme toho názoru, že Macůrkovy texty k tématu pohraničních sporů nebyly dosud v české ani slovenské historiografii překonány.

¹ Časový rámec výzkumu byl zvolen s ohledem na povahu dochovaných výpovědí poddaných, které jsou od konce 16. století co do obsahové struktury komplexnější. Konec sledovaného období souvisí s vojenskými vpády z Uher, které znamenaly pro život na hranici zásadní změny.

² Monografie: MACŮREK, Josef. Valaši v Západních Karpatech v 15.-18. století. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě, 1959; MACŮREK, Josef. České země a Slovensko (1620-1750). Brno: Universita J. E. Purkyně, 1969. Časopisecké studie: MACŮREK, Josef. K dějinám valašské kolonizace v jihovýchodní Moravě (zejména na panství brumovském) do roku 1618. In Valašsko, 1956a, roč. 5, č. 1, s. 25-30.; MACŮREK, Josef. K dějinám valašské kolonizace v jihovýchodní Moravě (zejména na panství brumovském) do roku 1618. II. In Valašsko, 1956b, roč. 5, č. 2-3, s. 72-83; MACŮREK, Josef. Svědectví poddaných a jejich význam pro poznání východomoravského lidu v 16. a počátkem 17. století. In Valašsko, 1956c, roč. 5, č. 4, s. 141-150.

³ ROUBÍK, František. Příspěvky k československé historické geografii. Hraniční spory moravsko-uherské v 16. až 18. století. In Sborník archivu ministerstva vnitra, 1933, č. IV, s. 181-318.

Z přelomu milénia pochází práce Ladislava Baletky. Autor pohraničním sporům věnoval jednu kapitolu v rámci raně novověkých dějin Vsetínského a Brumovského panství.⁴ Baletka shrnuje poznatky ohledně sporů z období od konce 15. století po rok 1615, přičemž staví na poznatcích svých předchůdců. Problémem konkrétní studie je absence bibliografických odkazů či alespoň použité literatury.

V pracích Roubíka a Baletky jsou obsaženy přehledy svolávání pohraničních komisí a výsledků jejich jednání, tedy alespoň v těch případech, kdy se komise reálně sešla a dospěla ke konkrétním závěrům. Macůrek se věnoval kromě popisu práce komisí také detailnímu rozboru sociálně-hospodářského významu hraničních sporů v kombinaci s kolonizačními aktivitami Moravanů a Slováků na obou stranách hranice.

V rámci archivního výzkumu problematiky však existují jen marginálně vytěžené pramenné materiály, kterými jsou výslechy svědků. Zmínění autoři zohledňují pouze některé svědecké výpovědi k předmětné oblasti,⁵ avšak celá řada dalších zůstávala doposud stranou historického bádání. Cílem našeho výzkumu pohraničních sporů je doplnit a pokud možno rozšířit doposud publikovaná fakta. Vycházíme při tom z dokumentů uložených ve Státním archivu v Žilině se sídlem v Bytči a v Moravském zemském archivu Brno. Agenda týkající se pohraničních sporů je částečně uložena i v Národním archivu v Praze či v Maďarském národním archivu v Budapešti.

V rámci metodologického přístupu k interpretaci pramenů se inspirujeme především historicko-antropologickou perspektivou, která vychází ze zájmu o člověka jako aktivního aktéra historického procesu, prostřednictvím jehož výpovědi jsme schopni „rekonstruovat proces subjektivního osvojování objektivních skutečností“.⁶ Jinými slovy, zaměříme se na konkrétní formu a průběh událostí a dějů, které jsou většinou nahlíženy z makroperspektivy. Díky výpovědím svědků jsme schopni rekonstruovat proces vzniku a průběhu sporů očima jejich aktérů, nebo přinejmenším jejich předků. Jsme také schopni na reálných příkladech demonstrovat mechanismus rozšiřování kopanic, využívání orné půdy, lesů a pastvin. Díky tomu je možné dát obecným pojmům jako jsou „pasekářská kolonizace“ „přepásání dobytka“ nebo samotné „pohraniční spory“ přesný význam a ukázat jejich skutečnou podobu v reálném životě.

Koncept hranice pro nás pro účely této studie představuje především teritoriálně - administrativní předěl (hranice mezi panstvími a zároveň hranice zemská). Spor o hranici využíváme jako výchozí bod, který na sebe nabaluje další události, jevy a významy. Cíleně se však nevěnujeme interpretaci hranice z hlediska

⁴ BALETKA, Ladislav. Doba předbělohorská. In NEKUDA, Vladimír (ed.). Okres Vsetín: Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, 2002, s. 162-180.

⁵ MACŮREK 1956c, ref. 2, s. 141-150., L. Baletka cituje fragmenty dílčích výslechů, obecně však ve svém výkladu popisuje spory spíše z hlediska vztahů mezi vlastníky panství, navíc s časovým omezením po rok 1615, viz Baletka, ref. 4, s. 174. Podobně František Roubík, viz ROUBÍK, ref. 3, s. 269-299.

⁶ DÜLMEN, Richard von. Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly. Praha: Dokořán, 2002, s. 13.

dobového chápání prostoru nebo jejího významu coby hranice mentální a etnické, oddělující svět „nás“ a „jich“.⁷ Podobně se nevěnujeme ani politickému pozadí sporů v rovině vrchnostenských jednání a hájení svých zájmů. Byť jsou to v mnoha ohledech neoddelitelné aspekty života „na hranici“, necháváme z analytického hlediska tato témata záměrně stranou v zájmu zachování obsahové soudržnosti textu, který nechce být roztříštěn do příliš mnoha subtémat. Každé z nich by si v budoucnu zasloužilo samostatné rozpracování. I to ukazuje, jak cenný pramen výslechy svědků představují.

Studie je rozčleněna do části teoretické, v níž jsou rámcově představeny lokality, které jsou předmětem výzkumu a následně je charakterizován zkoumaný materiál. V další části se věnujeme rozborům konkrétních aspektů hraničních sporů, přičemž vlastní jádro výkladu je postaveno na kritické analýze výpovědí, které dáváme do kontextu s již publikovanými informacemi a rozšiřujeme o vlastní poznatky a hypotézy.

Historickogeografická charakteristika zkoumané lokality

Zkoumané území zahrnuje čtveřici panství. Na moravské straně se jedná o Brumovské panství, na slovenské straně je to panství Vršatecké, Lednické a Trenčinské. Z geografického pohledu jde o území Javorníků a Bílých Karpat, které je vymezeno Vlárským a Lyským průsmykem, kde dodnes prochází hranice mezi Českem a Slovenskem. Oba průsmyky v minulosti nenáležely k nejdůležitějším dopravním cestám spojujícím Uhry a Moravu, nedochovaly se zde „přesněji určitelné pozůstatky novodobé fortifikace typu šancí“, pouze se předpokládá jejich existence.⁸

Správním centrem a dominantou Brumovského panství byl hrad Brumov, pod nímž leží městečko stejného jména. Od roku 1519 byli majiteli panství páni z Lomnice, od nichž roku 1574 hrad a panství koupil pan Zdeněk Říčanský Kavka z Říčan, hlavní aktér takzvané „Kavkovy vojny“.⁹ Po Kavkově násilné smrti roku 1582 jeho rod panství držel až do roku 1622, byť s několika epizodami, kdy si majetek nárokovali potomci rodu z Lomnice a roku 1622 se jej dokonce zmocnil uherský šlechtic Kašpar Illésházy.¹⁰ Od první čtvrtiny 17. století prošlo vlastnictví hradu a panství Brumova složitým vývojem, kdy byl majetek v několika etapách rozdělen do několika částí. Tento proces vyvrcholil roku 1731, kdy byla vytvořena

⁷ Tento významný rozměr a interpretační potenciál v sobě analyzovaný materiál bezpochyby skrývá. Výslechy svědků představují také jedinečný pramen pro dějiny lidové kultury.

⁸ CENDELÍN, Dušan. Přechody Bílých Karpat z Moravy do Pováží. Přesná lokalizace linií a moravské příhraniční fortifikace. In *Vlastivědný věstník moravský*, 2010, roč. LXII, č. 3, s. 297, 313, pozn. 1.

⁹ Zdeněk Říčanský Kavka z Říčan, který se proslavil svojí prudkou povahou a surovým zacházením s poddanými, významně zasáhl do sporů o hranici brumovského a lednického panství, které vlastnil uherský šlechtic Štefan Thelekessi. Vzájemný spor týkající se pohraničních dědin Střelná a Francova Lhota vyvrcholil Kavkovým vojenským vpádem do Pováží roku 1575 a dokonce vypálením vsi Raková. Z téhož roku se dochovala píseň o „Kavkově vojně“. Viz FIALOVÁ, Vlasta – SIROVÁTKA, Oldřich. Píseň o Kavkově vojně z 16. století. In *Vlaška*, 1955, roč. 4, č. 1-4, s. 24-29. MACŮREK 1956b, ref. 2, s. 72-73.

¹⁰ HÁBL, Vlastimil. Ilésháziovci. Vojáci, diplomati, meceni. Trenčín: MS Design, 2009, s. 14.; Viz též <<http://www.hradbrumov.cz/historie-hradu/>> [Online]. [cit. 27. 11. 2018].

tři samostatná panství, pro něž se vžil název Brumov I, Brumov II a Brumov III.¹¹ Páni z Řičan prodali roku 1622 panství Pavlu Apponyimu, po němž je však již roku 1626 zdědil Mikuláš Forgách z Gýmeše s manželkou Ester. Po její smrti roku 1659 bylo panství rozděleno na pět dílů mezi jejich pět dcer, přičemž rozsah jednotlivých dílů se v průběhu času měnil.

V intencích našeho výzkumu jsou důležité pozdější celky Brumov I a Brumov II, do nichž v předmětném období patřily vsi, ze kterých pocházeli svědkové vyslychaní ve věci hraničních sporů. Jde o obce (v abecedním pořadí): Brumov, Bylnice, Francova Lhota, Horní Lideč, Lidečko, Nedašov, Nedašova Lhota, Poteč, Střelná, Štítná nad Vlárí, Študlov, Valašská Senice a Valašské Klobouky. Svědecké výslechy máme také z Nového Hrozenkova, který však administrativně náležel do sousedního vsetínského panství, jehož vlastníky byli od roku 1652 Illésházyové.

Uherská panství na druhé straně hranice náležela do Trenčínské stolice, jejíž správní centrum se až do poloviny 17. století nacházelo na trenčínském hradě.¹² Majiteli trenčínského panství a od roku 1597 dědičnými trenčínskými župany byli Illésházyové. Roku 1594 získal Štefan Illésházy (1541 – 1609) záložní právo na hrad i panství od Imricha Forgáče z Gýmeše, kterému zaplatil 32 000 zlatých.¹³ Postupně se v čele panství vystřídali Kašpar (1593 – 1648), Gabriel (1623 – 1667), Jiří (1625 – 1689) a Mikuláš (1653 – 1723), rod Illésházyů vlastnil trenčínské panství až do roku 1835. V rámci tohoto panství máme výpovědi svědků z následujících obcí (abecedně): Bolešov, Dubnica nad Váhom, Horné Srnie, Nemšová, Piechov (dnes součást Bolešova), Trenčín.

Další dva hrady, Vršatec a Lednice, představovaly centra pohraničních panství vršateckého a lednického. Sídlo vršateckého panství se nacházelo až do 17. století ve Vršateckém Podhradí, kde již od 13. století stávala strážní věž a vojenský tábor strážící průsmyk na Moravu. Původní sídlo panství na hradu bylo v 17. století přesunuto do vsi Pruské.¹⁴ Na počátku 14. století se připomíná kamenný hrad, jehož majiteli byli od roku 1574 Jakušičové. Poté, co jej vypálili Tököliho vojáci, byl hrad obnoven jeho novým majitelem generálem Braunerem. Záhy však přišla definitivní zkáza, když hrad roku 1708 vyhodili do pověří oddíly Františka II. Rákoczyho.¹⁵ V analyzovaných materiálech náležely Vršateckému panství tyto obce: Červený Kameň, Krivoklát, Mikušovce (částečně zemanské), Pruské (částečně zemanské), Tuchyňa (částečně zemanská) a Vršatské Podhradie.

Hrad Lednica, jehož založení se datuje do první čtvrtiny 14. století, byl až do 16. století centrem lednického panství. Od roku 1558 hrad patřil Telekessyům, v 17. století pak Rákoczyům, Asprementům, Erdödyům či Skrbenským. Roku 1710 hrad vyhořel a i přes další opravy jeho význam postupně upadal, až byl na přelomu

¹¹ Celek Brumov I byl roku 1731 sjednocen uherským hrabětem Josefem Illésházym. Viz BALETKA, ref. 4, s. 191-192.

¹² ŽUDEL, Juraj. Stolice na Slovensku. Bratislava: Obzor, 1984, s. 137.

¹³ HÁBL, ref. 10, s. 7, 84.

¹⁴ KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 3. Bratislava: Veda, 1978, s. 288-289.

¹⁵ PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava: Slovart, 2007, s. 325-326.

18. a 19. století zcela opuštěn.¹⁶ Obce patřící k lednickému panství, z nichž pocházeli svědkové: Dohňany, Dubková (dnes součást Lazů pod Makytou), Horovce (částečně zemanské), Hôrka (součást Lednického Rovného),¹⁷ Horná Breznica, Kvašov, Lednica, Lehotka (dnes Lednická Lehota, součást Lednice), Lazy (dnes Lazy pod Makytou), Lúky, Lysá (dnes Lysá pod Makytou), Medné (dnes součást Lednického Rovného), Mestečko, Mostište, Nimnica (částečně zemanská), Púchov (od 15. st. zeměpanské městečko), Streženice, Vydrná, Zbora, Zubák.

Kromě jmenovaných panství obsahují výpovědi také svědectví obyvatel z obcí dalších panství, zejména povážskobystrického (PB) nebo bytčanského (BY). Vzhledem k tomu, že naše pozornost byla zaměřena na pohraniční prostor spadající pod Brumov, Vršatec, Lednici a Trenčín, jsou svědci z dalších obcí důkazem, že k výsledkům byli povoláváni také lidé ze vzdálenějších míst, kteří však měli znalosti o dění přímo na hranicích. Jde o obce Brvniště (PB), Hatné (PB), Klieština (PB, později Budatín), Dolná a Horná Maríková (původně Dolná Maríková, PB), Papradno (BY), Prosné (PB), Štiavnik (PB), Udiča (zemanská, později PB). V případě obce Závada jde o příslušnost k panství Topoľčany v Nitranské stolici. Z hlediska majetkových poměrů jsou vyčleněny obce, které nespádaly pod držbu určitého panství, ale byly v držení zemanů, či šlo o církevní majetek: Bohunice (zemanské), Dulov (zemanský), Kostolná (dnes Kostolná – Záriečie, vlastníkem bylo nitranské biskupství) a Zliechov (opatství na Skalce, následně v majetku jezuitů).¹⁸

Charakteristika pramenného materiálu a základní rámec jeho interpretace¹⁹

Pramenná základna výzkumu je tvořena písemnostmi úřední povahy, které vznikaly v rámci vyslýchání svědků ve věci sporů o hranici, a to jak z moravské, tak z uherské strany. Potenciál pramenného materiálu k tomuto tématu není vyčerpán, neboť jak se při práci v archivech a sekundárně i s literaturou ukázalo, písemností zachycující problematiku sporů je dochováno značné množství.

¹⁶ KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 2*. Bratislava: Veda, 1977, s. 136-137.; PLAČEK – BÓNA, ref. 15, s. 171-173.

¹⁷ Lednické Rovné bylo součástí panství Lednice od 18. století, do té doby bylo v držení zemanů.

¹⁸ Názvy obcí zpracovány dle MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773-1997* [Online]. Bratislava: Veda, 1998. Dostupné na internetu: <https://www.juls.savba.sk/nazvy_obci.html>.

¹⁹ K interpretaci výsledků svědků srov. MACŮREK 1956c, ref. 2, s. 140-142. Některé analogie z hlediska analýzy procesu vedení sporů je možné nalézt v díle „O mezích, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém“. Tento zajímavý dokument byl sestaven v roce 1600 místosudím království českého Jakubem Menšíkem z Menštejna a obsahuje podrobné instrukce, jak postupovat v případech sporů o hranice a při soudech, které měli posuzování sporů na starosti. Menšík dopodrobna líčí, jak má vypadat značení hranic, jaké existovaly druhy hraničních znamení a jak se mělo přistupovat ke svědkům. Přesto je tento pramen pro účely našeho výzkumu využitelný jen v omezené míře, vzhledem k tomu, že spory na moravsko-slovenském pomezí nebyly spory „sousedskými“ a nedostaly se tedy před žádný soud. Spadaly pod administrativu moravského zemského hejtmanství a uherské komory, které podávaly právu císaři, protože šlo přímo o zemskou hranici. MENŠÍK Z MENŠTEJNA, Jakub. *O mezích, hranicích a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém*. In JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Codex Iuris Bohemici IV.*, 5. *Spisy právníké o právu českém v XVI-tém století* [Online]. Vídeň, 1883, s. 148-218. Dostupné na internetu: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=297>>.

Těžištěm předkládaného výzkumu jsou materiály z fondů rodu Illésházyů z archivu v Bytči²⁰ a dále písemnosti z guberniálního fondu uloženého v brněnském archivu.²¹ Celkově bylo analyzováno 444 svědeckých výpovědí, z nichž 404 svědků pocházelo z Uher (405 mužů, 2 ženy) a 37 svědků bylo původem z Moravy. Nejstarší výsledky jsou datovány rokem 1589, nejmladší pak 1701. Právě v tomto roce se uskutečnila nadlouho poslední jednání pohraniční komise, která se v nepravidelných intervalech scházela po celé sledované období, povětšinou však s nevalnými výsledky, které k efektivnímu vyřešení sporů v konečném důsledku ničím nepřispěly.²²

Pohraniční komise, kromě toho, že jejich členové měli přímo v terénu osobně prověřit stav hranic, se při svém jednání opíraly o svědecké výpovědi poddaných.²³ Výběrem věrohodných svědků byli zřejmě pověřováni panští úředníci, přičemž předpokládáme, že tito výběr dále zadávali městským radám nebo jednotlivým rychtářům v obcích.²⁴ Vzhledem k tomu, že se většinou jednalo o prokázání historických nároků na určité území, byli vybíráni staří svědci, kteří si mohli sami důležitá fakta pamatovat, nebo o nich slyšeli od svých předků, jde tedy o pohled retrospektivní, který posouvá časovou hranici dále do minulosti. Stáří samo o sobě bylo chápáno jako znak důvěryhodnosti, velký důraz byl kladen na to, že pokud informace pocházela již od starších generací, nikdo o ní nepochyboval. Účast na výsledku, tedy to, že byl člověk pro tuto věc vybrán, byla

²⁰ Štátny archív so sídlom v Bytči (dále ŠA BY), fond (dále f.) Illésházy - Trenčín II. Patrimonium III. Osobné písomnosti (dále ITP), krabice (dále k.) 51, inventárny číslo (dále i. č.) 130, 131.; ŠA BY, f. Hranická komisia v Dubnici nad Váhom (dále HK Dubnica nad Váhom), f. I. Dubnický verejnosprávny archív hlavného župana. B. Hranice Uhorska s Moravou (dále DVAHŽ-HUM), k. 3, i. č. 13.

²¹ Moravský zemský archiv (dále MZA), f. B1 Gubernium, karton k. 2240, signatura (dále sg.) dodatek (dále dod.) 223a. V menší míře a pro doplnění problematiky pak prameny z MZA, f. L1 Gubernium, sg. 312; Zemského archivu v Opavě (dále ZAP), Digitální matriky, opis VK IV 101 [Online]. Dostupné na internetu: <[http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=\(%5En\)\(\(localArchiv%2C%5En%2Chot_\)\(unidata\)\)\(340423\)\)&scanIndex=0&fbclid=IwAR2SqiCJ7KDCvUOyxQumCKBS1qiFjyEBAtv5ECFxJS5EJfUxeUPiNOTFI](http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=(%5En)((localArchiv%2C%5En%2Chot_)(unidata))(340423))&scanIndex=0&fbclid=IwAR2SqiCJ7KDCvUOyxQumCKBS1qiFjyEBAtv5ECFxJS5EJfUxeUPiNOTFI)>; ZAP, Digitální matriky, i. č. 2507, sg. VK IV 4 [Online]. Dostupné na internetu: <[http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=\(%5En\)\(\(localArchiv%2C%5En%2Chot_\)\(unidata\)\)\(340379\)\)&scanIndex=0&fbclid=IwAR06o56zmfdrCBpUmXTHisPNXW_02bzUhd5_rDQz75Qw79fr06NmBTeGsI](http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=(%5En)((localArchiv%2C%5En%2Chot_)(unidata))(340379))&scanIndex=0&fbclid=IwAR06o56zmfdrCBpUmXTHisPNXW_02bzUhd5_rDQz75Qw79fr06NmBTeGsI)>.

²² Další hraniční komise se sešla až v roce 1734, s tím, že jednání bylo opakovaně přerušováno (pro špatné počasí). Jednání této komise trvala až do roku 1736, nedosáhla ovšem žádných konkrétních výsledků viz ROUBÍK, ref. 3, s. 202-206.

²³ Transkripce prepisů se řídí doporučením pro vydávání novověkých pramenů, přičemž je důraz kladen na to, aby v rámci nutných edičních úprav nezanikla svěbytnost a jedinečnost dochovaných textů. Součástí doporučení jsou i základní pravidla týkající se transkribování slovenských textů. Viz ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Praha: Archivní správa MV ČR, 2002, s. 51-58.

²⁴ „My rychtár a starší v osade našej v Dubnici meškajících: Známost činíme v tejto dôležitej potrebe, Jeho D. Pa. J. strany lidí takových, který by mohli vedeti pokud chotár dubnický náleží.“ Následuje seznam obcí a jmen, dokument však není přesně datován. ŠA BY, f. ITP, k. 51, i. č. 131, nedatováno. Dalším dokladem je seznam třinácti jmen z Drietomi, pravděpodobně z konce 17. století, s formulacemi popisujícími svědky následovně: například „5. Adam Chlupak, který pro starobu chodit nemůže, býval v Hornej Súci, na majery, za majerníka, ešče před tureckým rabováním, má na 95 rokov“, nebo „13. Juro Mandinič, tento u Kalny v Tepliacach sluhoval, vi o Teplanském a Dobranském chotáru nějakú zprávu dáti.“ ŠA BY, ITP, k. 51, i. č. 131, nedatováno.

potvrzením jeho jisté výjimečnosti v rámci komunity. Muselo jít o člověka, který měl požadované znalosti a jeho tvrzení byla brána vážně, šlo tedy i o určitou osobní prestiž. Na druhé straně mělo jít o lidi loajální své vrchnosti.²⁵

Mladší svědci, ve věku okolo 30–40 let, většinou mohli sdělit své vlastní zkušenosti z pobytu či pohybu na hranici a jejich výpovědi jsou lépe zařaditelné do časového rámce. Obecně byl věk udáván v zaokrouhlených datech (60 let, 80 let), jen v ojedinělých případech přesněji (55 let), případně pokud pocházeli dva lidé z jedné a obce a věděli, že jeden z nich je starší, měl věk zcela konkrétní formu (72 let). Objevují se i pravděpodobně nadsazené údaje, kdy mělo být stáří svědků 90 či dokonce 100 let.²⁶

Výslechy na uherské straně vedli tehdejší právníci majitelů panství, na Moravě rada města Hradiště (dnes Uherské Hradiště) a rada města Brodu (dnes Uherský Brod). V námi zkoumaném souboru se výslechy odehrávaly na Moravě v Hradišti a v Brodě, v Uhrách v Trenčíně, Nemšově a v Lysé (dnes Lysá pod Makytou). Zatímco moravské výslechy trvaly jeden den, v Uhrách, vzhledem k velkému počtu svědků, byly rozděleny do více dnů.

Samotný průběh výslechů můžeme na základě zápisů rekonstruovat zhruba do následující podoby: svědci byli vyslýcháni jednotlivě, avšak byli přiváděni zřejmě po skupinách a výslech absolvovali společně v jednom prostoru (místnosti). To dokládá fakt, že na odpovědi druhých při svém výslechu reagovali, případně s nimi souhlasili či nesouhlasili. Byl přítomen vyslýchající panský právník, další úředníci a písař. Každý svědek musel složit přísahu, její konkrétní formu a podobu však neznáme. V uherských výsleších je pouze zmíněno, že svědci vykonali přísahu a až poté směli hovořit. Z moravského prostředí máme pro výslechy z let 1617 a 1701 doloženu úvodní přísahu, přičemž na konci výslechu byl svědek přítomnými radními ještě „postrašen“ zaklínáním se „*na víru i duši*“.²⁷

Svědčům byly přečteny otázky, zpravidla jich bylo čtyři až jedenáct. Otázky byly formulovány poměrně obsáhle, přičemž úvodní otázka se vždy týkala vymezení průběhu hranice. Další dotazy byly doplňující a upřesňující, většinou již odkazovaly na konkrétní sporná místa, události nebo incidenty, které se děly na hranici. Svědek byl tázán „*ví-li, slyšel-li či pamatuje si*“. Z výpovědí je patrné, že svědci si nebyli schopni zapamatovat vše, na co byli tázáni. Většinou odpovídali na první dotaz o průběhu hranice. Často strojená forma výpovědí evokuje možnost, že měli odpověď naučenou, případně že jim bylo nějakým způsobem napovídáno, avšak takové konstatování neobstojí ve všech případech. Všechny výpovědi přece jen nebyly zaznamenány zcela totožně, navíc velkou roli jistě sehrál i již zmíněný fakt, že svědci byli předvoláváni ve skupinách a na vyřčené skutečnosti vzájemně reagovali (opakovali). V obecnosti se vyslýchání lidé více rozmluvili v případě popisu konkrétních událostí, o nichž věděli přímo z vlastní zkušenosti nebo alespoň z doslechu.

²⁵ Srov. MENŠTEJN, ref. 19, s. 197-198.

²⁶ V matrikách z dané oblasti se případy takto starých lidí objevují jen výjimečně, přičemž při prověření správnosti údajů nezřídka vychází reálný věk v průměru o 10 – 15 let nižší. Nadsazení věku souvisí s již zmiňovaným aspektem věrohodnosti výpovědí.

²⁷ K edici výslechu z roku 1617 viz MACŮREK 1956c, ref. 2, s. 146-150. Zápisy z roku 1701: „*A co tuto svědčím, to přijímám k své víře a duši.*“ MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 6. 1617.

Role písaře byla zapisovat vyřčené, avšak do jaké míry byl zápis přesný nebo naopak poznamenaný vlastními úpravami, to záviselo zcela na osobnosti písaře. Zpětná kontrola není v případě zkoumaného období možná. Texty jsou psány českým a slovenským jazykem, jde však o jejich dobové formy před spisovnou kodifikací. Zhruba od konce 17. století písaři stále častěji vkládali do textů latinské výrazy a odborné právnické termíny, čímž je plynulost a autentičnost zachyceného slovního projevu svědka deformována. Navzdory tomu, především u svědků z Uher, kteří dostávali větší prostor k vlastnímu vyjádření, pronikají do jinak strohých a popisných výpovědí i výroky s jistou dávkou emocionálního zabarvení. Objevují se především v těch okamžicích, kdy svědek vzpomíná na své osobní zážitky nebo na rozmluvy s jinými lidmi. Cenné jsou zejména zápisy, kdy je, byť zprostředkovaně, zachycena komunikace v přímé řeči.²⁸

Většina svědků byli poddaní: rolníci, drobní řemeslníci, rychtáři, podomní obchodníci. Vzpomínají hlavně na robotní povinnosti (kosení trávy, sušení a svážení, kácení dřeva a jeho odvoz, pasení panského dobytka, různé služby pro vrchnost, jako bylo dovážení zboží). V jejich výpovědích a výpovědích panských úředníků a hajných je zřejmý rozdíl. Druzí jmenovaní se snažili odpovídat „fundovaněji“, se znalostí okolností, s nimiž se díky svému úřadu setkávali. Avšak i oni do svých vyjádření vkládali osobní prožitky a poznatky. Na jejich výpovědi mohlo být, z titulu jim svěřené funkce, přirozeně pohlíženo jako na důvěryhodnější, neboť mohli znát skutečnosti, které byly ostatním svědkům utajeny.

Z dokumentů není jasné patrné, zda svědkům cestu k výsledku někdo hradil. Vzhledem k tomu, že jich bývalo najednou více z jedné obce, lze předpokládat, že k výsledkům jezdili hromadně. Primárně byli povoláváni lidé žijící v blízkosti hranice, v případě moravského panství Brumov byli pouze v jednom případě ve věci obce Střelná vyslýcháni i lidé z Nového Hrozenkova (patřící k sousednímu vsetínskému panství). Záběr uherských svědků naproti tomu sahal i do vzdálenějších oblastí (Udiča, Zliechov, Brvnište). I tito svědci však mnohdy vypovídali velmi poučeně, neboť evidentně znali hraniční oblasti z vlastní zkušenosti, kdy zde pracovali, a o průběhu hranic měli dobré povědomí (je možné, že mohli být v tomto kontextu upozorňováni, aby hranice nepřekračovali).²⁹ V této souvislosti je zajímavé, že cesty do vzdálenějších panství za prací měly pro poddané i svého druhu „turistický rozměr“. Například svědci ze Zliechova u komise vypověděli, že „v horách vršatských pili žinčici“.³⁰ Vzhledem k opakovanému zdůraznění tohoto faktu bylo ochutnávání žinčice na místní salaši zážitkem, který neopomněli

²⁸ Výpovědi jsou zajímavým zdrojem a dokladem dobového vyjadřování, a to i z hlediska jazykovědného. Srov. MACŮREK 1956c, ref. 2, s. 142.

²⁹ Tento aspekt otvírá další možnou interpretační rovinu zaměřenou na sledování majetkových poměrů v příhraničních panstvích a mechanismus pronajímání určitých území jiným vrchnostem za účelem např. vytěžení dřeva apod. Fakt, že poddaní ze vzdálenějších panství prokazatelně docházeli do sledovaných dominií za sezónní prací a sběrem surovin, pomáhá zmíněné vazby dokumentovat.

³⁰ Svědek Georgius Rendek, asi 20 let, ze Zliechova, výslech z roku 1634: „[...] salaše mívali poddaní pána vršatského, v kterých jsme i žinčicu pítjali [...]“, další svědek, Mikuláš Huljak, asi 20 let, ze Zliechova, výslech z roku 1634: „[...] vieme pak i to, že měli dva salaše poddaní pána vršatského v Kaňúri a na Klsaku, na kterých jsme žinčicu pítjali.“ ŠA BY, f. ITP, k. 51, i. č. 130, 4. 1. 1634.

patřičně vyzdvihnout i před komisí. Podobně můžeme z charakteru výpovědi usuzovat, že obecně byla pro svědky cesta k výsledku a účast na něm atraktivní záležitostí znamenající vybočení ze zaběhnutých kolejí každodenního života. Ten byl podřízen jedinému cíli, kterým bylo zabezpečit dostatek potravy a surovin pro přežití rodiny.

Svědci z protilehlých stran hranice se vzájemně označovali jako Slováci (z moravské strany) a obyvatelé Moravy byli nazýváni Moravčici, výjimečně Moravci.³¹ Ojedinele (1617, 1699, 1701) písaři užívali pro obě země termíny Markrabství Moravské a Království Uherské,³² v ostatních případech příhraničních obcí bylo běžné označovat obyvatele podle názvu vsí („Piechované, Srňané, Nemšované, Lysané, Seničané, Francolehotané“).

Námi zkoumané prameny svým potenciálem dalších možností interpretace dalece přesahují rámec předkládané studie. Při uplatnění důkladné kritické analýzy jsou cenným zdrojem informací, které nemáme možnost získat z jiných materiálů, a to nejen v rámci historie, ale také historické geografie, etnologie či jazykovědy.³³

V intencích dalšího zpřesnění výzkumu a jeho doplnění například o hospodářské instrukce je možné využít také dochované urbáře.³⁴ Totožnost alespoň některých svědků je možné dohledat a potvrdit v nejstarších matričních záznamech.

Vymezování hranice – kamenná kola

V souvislosti s dochovanými středověkými a novověkými písemnými památkami týkajícími se vytyčování hranice je možné vymezit dva základní typy hranice označované termíny pásová a lineární. Pásová hranice znamenala hranici, která byla v terénu vedena různě širokým pásem obtížně proniknutelného prostoru (hory, lesy, bažiny, řeky apod.). Lineární hranice označovala přesně vytyčenou či stanovenou linii určenou dvěma spojujícími body (od bodu A do bodu B, a to i vzdušnou čarou). Tyto body mohly mít celou řadu podob, většinou se jednalo o přírodní prvky krajiny, které byly považovány za relativně stabilní (skály, hory či soutoky vodotečí) či prvky kulturní krajiny (louka, cesta). Důležitou roli ve vymezování hraničních bodů hrály různé formy umělých hraničních znamení.³⁵ Mezi nimi jsou z hlediska našeho tématu signifikantní zejména hraniční kameny, které se ve sledované lokalitě objevují v neobvyklé podobě hraničních kol.

³¹ Srov. MACŮREK 1956b, ref. 2, s. 80, pozn. 14; ROUBÍK, ref. 3, s. 185.

³² MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 6. 1617, výslechy svědků rok 1693, 26. 5. 1701; ŠA BY, f. ITP, k. 51, i. č. 131, 2. 6. 1699.

³³ Možnosti využití poznatků založených na analýze a interpretaci předmětných materiálů jsou velmi široké a skýtají mnoho příležitostí také pro regionální dějiny a k nim přidruženou muzejní praxi. Srovnej například PALÁRIK, Miroslav. První část návrhu museologie pro venkovská musea a návrh směrnic pro národopis v musejních sbírkách. In *Studia Historica Nitriensia*, 2013, roč. 17, č. 2, s. 112-129.

³⁴ MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal. Urbáře feudálních panstev na Slovensku II. (XVII. stoletie). Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 336-461.

³⁵ MARKOVÁ, Markéta. Vymezování hranic a jejich značení v přírodě ve středověku. In ŠIMŮNEK, Robert (ed.). *Regiony – časoprostorové průsečíky?* Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, s. 98-100.

Macůrek hraniční kolo zmiňuje na základě výpovědí z roku 1617. „Kamenné kolo“ popisuje jako zcela svébytný způsob značení hranice, který se liší od jiných forem znamení připomínaných pro sousední oblasti Rožnovska, Vsetínska či Těšínska, kde byly hranice značeny pomocí navršené hlíny a kamenů.³⁶ Pro lepší rozeznatelnost z dálky byl do vršku hliněného násypu vsazen kůl. Autor si však přesnou podobou kol není jist, navíc v ním analyzovaných výpovědích jsou kamenná kola (svědectví hovoří o dvou kolech na dvou různých místech) „na způsob kola vozového složené“. Macůrek tedy pouze konstatuje, že šlo zřejmě o „kolo složené z většího počtu kamenů, položené nepochybně na vyvýšeném místě. Byly to tedy násypy čili kopce jiného druhu.“³⁷ Bez dalších komentářů o podobě kamenných kol se o nich zmiňuje také Roubík, který shrnuje závěry pohraniční komise z roku 1701. Ty také hovoří o dvou kolech, z nichž jedno nad Klusákem bylo již k roku 1701 „od Slováků ze země vykopáno a přeneseno jinam“. Roubík kola popisuje jako „zřejmý doklad zemské hranice [...], kola do země zapuštěná, z nichž jedno bylo ještě v době konání komise na svém místě.“³⁸

Z dostupných pramenných materiálů a informací z dosud publikovaných textů lze svědky popisující hraniční kamenná kola rozdělit do dvou skupin: na ty, kteří kamenná kola doložili z vlastních vzpomínek a potvrdili tak jejich existenci na konkrétních místech, a dále na ty, kteří již kola na vlastní oči neviděli a hovořili již pouze o tom, že dané kolo byly vykopáno.

První dostupné zmínky o kolech jsou tedy k dispozici díky výpovědi svědka Janka Vančurů z Bylnice z roku 1617, kterému bylo době výslechu „blíž sta let“. Svědek vzpomíná na to, jak spolu s brumovským rychtářem Jírou Holičkou v době, kdy Brumovské panství vlastnil Zdeněk Říčanský Kavka z Řičan (1574 – 1582), obcházel s komisaři hranici. Hlavním svědkem byl při této obchůzce právě rychtář Holička, který však pro svůj věk musel být na hranici dovezen na koni, přičemž byl navíc „věkem sešlý, neužívaje zraku žádného více“. I přes evidentní překážku, kterou byla slepota, dokázal rychtář „spolehlivě“ popsat průběh hranice, a to právě od kamenného kola u Červeňanského potoka, kde byla obchůzka zahájena.³⁹ Svědek Janek Vančura, od něž máme informaci o tom, že kolo připomínalo „kolo vozové“, tedy ve třetí čtvrtině 16. století existenci kola dokládá.⁴⁰

Další vývoj ohledně kol můžeme doložit a dokumentovat díky nově získaným archívním materiálům. Jsou to výpovědi potvrzující existenci kol ještě zhruba v polovině 17. století. Jde o kola na Březové a o druhé, později vykopané, kolo.

³⁶ V námi sledovaných výpovědích z roku 1631 se u slovenských svědků objevuje pojem „kopce chotárne“, které byly na hranicích. MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 10. 1631.

³⁷ MACŮREK 1956c, ref. 2. s. 145-146.

³⁸ Jedno z kol mělo být na Březové, to zmiňuje i Macůrek, druhé, nad Klusákem, již bylo dle Roubíka v roce 1701 vykopáno. ROUBÍK, ref. 3, s. 275, 278-279. Dle našich zjištění ovšem nelze prokázat, že by kolo bylo přeneseno jinam, jak píše Roubík.

³⁹ Jde o oblast dnešní Slovensko – české hranice v blízkosti potoka Nebrová, lze předpokládat, že se jedná o dnešní Tovarský potok. Uvedené geografické údaje a jejich komparace se současným stavem si žádají hlubší historickogeografickou analýzu, viz CHRASTINA, Peter. Využitie krajiny v historickogeografickom kontexte: Trenčianska kotlina a okraje príľahlych pohorí. In Studia Historica Nitriensia, 2005, roč. 12, s. 43-56.

⁴⁰ Stejně vypovídá i sedmdesátiletý svědek Toman Machačů, který mluví o kolu „v způsob kola vozového položeného“. MACŮREK 1956c, ref. 2, s. 146.

Dvojice svědků, kterým bylo v době výslechu z roku 1701 nejméně 80 let, shodně vypověděla, že kolo na Klusáku za svého života viděla, ale poté bylo Slováky vykopáno. Ostatně tak byl postaven i dotaz vyslychajícího právníka, který předpokládal zničení kola slovenskou stranou za účelem posunutí hranice.⁴¹ Jeden ze svědků, Pavel Janček z Brumova, navíc uvedl, že „na Klusáku bejvalo také kolo, které Slováci před dvaceti lety vykopali, o kterém kolu nejen, abych slyšel, ale sám sem jej očima viděl.“⁴² Časově tedy můžeme zhruba určit, že hraniční kolo, které bylo v daném místě nejméně celé předešlé století, bylo vykopáno nejpozději okolo roku 1680. Tento údaj potvrzují výpovědi mladších svědků, kteří již kolo na vlastní oči neviděli, věděli o něm pouze zprostředkovaně od svých rodičů. Nejstarší z této skupiny svědků, který se narodil okolo roku 1630 a jmenoval se Martin Malý (z Brumova), vypovídal o kamenném kolu velice barvitě. Spolu s dalším svědkem, Václavem Kostkou, se měli v blíže neurčeném času vracet z Pruského na Moravu. Po cestě, když odpočívali pod bukem, najednou Václav Kostka vstal a svému druhovi sdělil: „Martine, tuhle na tom místě bylo kolo kamenné, a tu jsou chotáry, neb na tom místě já, Jura Pěkných a Jura Vanků ze Lhoty, dostali jsme každý pardus. Kdyby dnes neb zejtra potyčky bylo, můžeš na to duši svou položit“.⁴³ Výpověď tedy dokumentuje nejen vykopání předmětného kola, ale také praxi výprasků, které svědci na hranicích dostávali, aby si místo vymezení hranice dobře zapamatovali. Martin Malý dále uvádí, že jáma po vykopaném kole již nebyla v zemi patrná, vše bylo zarovnané. Dodává navíc, že se doslechl, že „by nejaký slovenský Slovák z Červeného Kamene to kolo skrz jednu babu dal vykopat.“⁴⁴ Asi šedesátiletí Mikuláš Jakubů z Nedašovy Lhoty a Martin Petřů z Bylnice pak v roce 1701 uvedli, že o kole slýchávali jen od předků, o deset let mladší Mikuláš Mikeska z Nedašova již kolo také neviděl, o jeho někdejší existenci věděl zprostředkovaně od svého otce, který byl hajným. Jiný svědek, Daniel Fojtík z Nedašovy Lhoty, kterému v době výslechu bylo padesát let, shodně doložil, že ani on již kolo nepamatuje, zná jej pouze z vyprávění.⁴⁵ Na základě těchto informací lze přibližně určit, že sporné kolo odstraněno někdy mezi léty 1650 – 1680.

O podobě hraničních kol svědkové většinou blíže nehovoří, jediným konkrétnějším záznamem je zmiňované připodobnění kamenného kola ke kolu od vozu, což však může znamenat pouze to, že svědci nevěděli, k čemu jinému by do kruhu

⁴¹ „Pravda, že od té lauky na Březovej hranice brumovské a vršacké jdu místo Klusáku tak jmenovanému, kde před lety Slováci hory rozdělávající a ty místa obývající, takové kolo kamenné, do jamy vsazené, vykopali a to místo zorali?“ MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 8. 1701.

⁴² MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 8. 1701.

⁴³ Pardus znamenal výprask na hranici, aby si to svědkové lépe pamatovali. Připomíná jej i další svědek, Martin Petřů, který dostal výprask u jednoho z dubů na hranici. MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 8. 1701. O této praxi hovoří také Jakub Menšík z Menštejna: „I také pro paměť budaucí a dokonalejší, lidem mladým na těch meznících lopatky nebo i pardusy dávají, s dostatečným podlé toho jim o tom mezníku zprávy oznámením. A to obyčejně a nejlépe se děje a trefuje času jarního, když sněhové sešli a příválu zimních nepřiležitostí pominuli.“ MENŠÍK, ref. 19, s. 156.

⁴⁴ O poničení hraničního kola kvůli blíže neurčenému záchvatu šílenství se dozvídáme také z výslechu z roku 1617, kdy se svědek doslechl, že kolo u Červeňanského potoka mělo být od svědkova dobrého známého rozbořené, protože „rozumu postoupil“. MACŮREK 1956c, ref. 2, s. 146, 148, 150.

⁴⁵ MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 8. 1701.

zakopané kameny prirovnali (je možné, že v nich byl i nějakým způsobem zaznačen střed).

Z dostupných faktů tedy můžeme hraniční kola popsat jako kola vsazená ve tvaru kruhu do země (jámy), což nás v kombinaci s informacemi o budování různých „kopců“, respektive násypů z hlíny či kamení, dovádí k závěru, že v případě kamenného kola šlo původně o násep hlíny, který tvořil „kopec“. Ten bylo dokola obehnan kameny, které jej zpevnily a zvýraznily. Postupem času a působením povětrnostních podmínek mohla navršená půda částečně klesnout a hliněná mohyla se stávala méně zřetelnou. Kameny po jejím obvodu však zůstaly v původní formě. Hypotézu o násypu hlíny podporuje také fakt, že hraniční znamení by mělo být v terénu jasně rozpoznatelným prvkem, ideálně viditelným i z větší vzdálenosti.⁴⁶ Pouhé přízemní kolo by této charakteristice neodpovídalo. V souladu s Macúrkovým popisem hraničních kopců je možné uvažovat i nad tím, že by v mohyle, byl navíc zasazen kůl – odtud případný střed kola.

Další či přesnější popisy hraničních kol v pramenech k Brumovskému panství nenacházíme. Zajímavá analogie se však objevuje na sousedním vsetínském panství, kdy svědci z uherské strany (obce Lazy a Lúky) zmiňují, že věděli o „mýtném kolečku“ v Pluskovci (dnes místní část Velkých Karlovic), kde Slováci, ale i „druzí handlovní lidi platívali.“⁴⁷ Toto „kolečko“ mělo být vystavěno přímo na rozkaz hraběte Jiřího Illésházyho. Vzhledem k tomu, že svědci vypovídají opět retrospektivně a samotný výsledek je datován rokem 1692, mohlo být toto hraniční kolo vybudováno ve třetí čtvrtině 17. století. Nutno však také podotknout, že svědci v souvislosti s tímto „mýtným kolečkem“ zmiňují, že bylo „vystavěné na jedli“ případně „na smrčku“, naproti tomu o kolu hovoří jako o „vyzdviženém“ a následně „shozeném“,⁴⁸ což by odpovídalo spíše tomu, že šlo o předmět zasazený do země.

O tom, že by kamenná kola na brumovsko-vršatecké hranici sloužila i k účelům vybírání mýta, prameny mlčí. Je to však, vzhledem k jejich předpokládané poloze mimo větší cesty spíše nepravděpodobné.

Pohraniční komise z roku 1701, pro jejíž potřeby byly uskutečňovány zmiňované výsledky, měla mimo jiné za úkol hranici přesně vyměřit, aby nadále nedocházelo ke sporům a nebylo nutné složitě zjišťovat, kde a v jakém stavu se dochovala stará hraniční znamení. Její činnost se však již od počátku potýkala s velkými obtížemi. Zemský měřič, jehož úkolem bylo vypracovat detailní mapu, sice přijel až do Brumova, ale tam, slovy Františka Roubíka, „náhle zešílel, odebral se do městského vězení a prohlásil se sám za delikventa [...] a později zemřel.“⁴⁹

I vzhledem k tomuto neúspěšnému vývoji ohledně vytyčování hranice, laxnosti a neefektivitě tehdejší administrativy a určité rezignaci kvůli opakovaným nezdarům při organizaci pohraničních komisí, byla jejich činnost po roce 1701 na dlouhá léta utlumená.

⁴⁶ Srov. MARKOVÁ, ref. 35, s. 100.

⁴⁷ Otázka pro svědka v přesném znění: „V-li neb slyšel-li svědek, že slavené paměti nebožtíka hraběte Jiřího Illésházyho, v Pluskovci jakožto na vlastním chatáru vsetínském bylo jedno mýtné kolečko vystavěné pro do Slovák a ze Slovák ven handlující lidi?“ ŠA BY, HK Dubnica nad Váhom, DVAHŽ-HUM, šk. 3, i. č. 13, 16. 8. 1692.

⁴⁸ ŠA BY, HK Dubnica nad Váhom, DVAHŽ-HUM, šk. 3, i. č. 13, 16. 8. 1692.

⁴⁹ ROUBÍK, ref. 3, s. 202.

Podoba pohraniční sporů ve světle svědeckých výpovědí

Přibližně od počátku 16. století hovoříme v kontextu hornatých oblastí východní a severovýchodní Moravy o pasekářské kolonizaci, která znamenala postupné osídlování hůře dostupných oblastí a jejich kultivování na zemědělskou půdu.⁵⁰ Právě tento typ rozšiřování sídelní struktury stojí v pozadí rozvoje sporů o hranice panství a také o hranice zemské. Macůrek tento proces charakterizuje jako postupné přibližování kolonizačních proudů z moravské i uherské strany směrem ke společné hranici. Hraniční spory pak byly důsledkem srážky těchto dvou vln, z nichž každá usilovala o to rozšířit svoje území, získat ornou půdu, pastviny pro dobytek i louky. Proces osídlování vzdálenějších oblasti pramenil především z postupného přelidnění původních sídel na obou stranách Javorníků a Bílých Karpat a zvyšující se potřeby získávání obživy pro obyvatele i zvířata.⁵¹

Tato obecná rovina může být velmi dobře doložena a dokumentována právě díky výslechům svědků ohledně pohraničních sporů, které konkrétně popisují důvod jejich vzniku a přesnou povahu třenic. Na jejich základě je navíc možné přesně rekonstruovat, jak pasekářská kolonizace probíhala a zda se její forma vlivem faktorů, jako byl nárůst počtu obyvatelstva či postupné změny v hospodaření, nějakým způsobem proměňovala v čase.

V literatuře věnované sporům na Brumovském panství se často objevují zjednodušující závěry, které dávají vinu za často až násilné a údajně kořistnické vpády pouze Slovákům, a to prakticky po celou dobu trvání pohraničních sporů a aktivity pohraničních komisí.⁵² Jak však správně uvádí Macůrek, pozadí moravsko-uherských sporů na hranici Brumova s Vršateckým a Lednickým panstvím je o mnoho složitější. Výchozím konstatováním, které je v této souvislosti nutně připomenout je fakt, že „moravský lid byl zpočátku více na postupu nežli Slováci žijící při panství lednickém a vršateckém“, což souviselo s tím, že „moravské svahy Bílých Karpat byly hustěji a dříve osídleny nežli svahy slovenské, [...] slovenské osady ležící při Lyském průsmyku (např. Lysá, Dubková, Lúky) mají sice starý původ, ale až do počátku 16. st. tvořily jen izolovaný pás vyšunutý směrem k moravským hranicím.“⁵³ Dalším důležitým rysem sporů je skutečnost, že jakkoli se zhruba od poloviny 17. století mohl stát silnějším slovenský kolonizační proud, je třeba mít na paměti, že i Moravané nejspíše od poloviny 16. století a dále ve století sedmnáctém udržovali hospodářské styky s Lednickým i Vršateckým panstvím, na jejichž území si pronajímali půdu a těžili dřevo. Postupně se tyto svazky oslabovaly, rozměňovaly a v praktickém každodenním životě poddaných na ně nebyl brán zřetel. Nejasně vymezené hranice v často nepřehledném terénu pak vzniku různých rozepří nahrávaly.⁵⁴

⁵⁰ BALETKA, ref. 4, s. 168-169.

⁵¹ MACŮREK 1956a, ref. 2, s. 28; MACŮREK 1969, ref. 2, s. 21.

⁵² ROUBÍK, ref. 3, s. 195-196, 271-299.

⁵³ MACŮREK 1956a, ref. 2, s. 28.

⁵⁴ Viz MACŮREK 1969, ref. 2, s. 21. V kontextu pasekářské kolonizace a je také připomínána tzv. valašská kolonizace, která sama o sobě neznamenala rozšiřování území, přinesla však nové techniky zpracování mléčných výrobků a chovu valašského dobytka (kozy, ovce), viz BALETKA, ref. 4, s. 169. Na rozdíl od Macůrka, který pasekářskou kolonizaci na Brumovském panství ve svých textech analyzuje společně s tzv. valašskou kolonizací a hledá vzájemné průniky a spoji-

Výpovědi svědků, kteří byli často přímými účastníky, a tedy i aktéry sporů, názorně ukazují, jak rozepře probíhaly, a co bylo jejich podstatou. Ve světle těchto pramenů tak můžeme identifikovat několik způsobů „styku na hranici“, který měl podobu rozšiřování kopanic, získávání a zpracovávání dřeva, kosení luk a využívání pastvin, s čímž bylo následně spojeno přepásání dobytka (jeho nedovolené pasení na území náležejícímu jinému panství).

Nejstarší námi analyzované doklady se vracejí k období „Kavkovy vojny“ proti lednickému panství, kdy dal roku 1575 Zdeněk Říčanský Kavka z Říčan vypálit nově postavenou pohraniční ves Rakovou. Svědci z Brumovského panství v této věci vypovídali velmi aktivně a z tónu výpovědí je patrné, že tato událost nechala v pamětnících hlubokou stopu. Svědkové zdůrazňovali, že na vlastní oči viděli, co se stalo, přičemž Pavel Holců ze Senice dokonce uvedl, že „i já sám osobně tú ves Rakovau bořiti pomáhal“. Mikuláš Machů ze Střelné zase vypověděl, že „když po boření té vsi domů se vraceli, všechen ten lid očima sem spatřoval“. Jíra Maršálek ze Senice řekl, že pan Zdeněk Říčanský Kavka z Říčan „ves Rakovau zbořiti a rozmetati poručil“.⁵⁵

Vztahy s Lednickým panstvím však měly, kromě šlechtických rozporů i jasně doloženou hospodářskou rovinu, což ukazuje registr plateb a naturálních dávek, které byli povinni odvádět na Lednici brumovští poddaní. Registr pochází z roku 1589 – 1603 a přehledně dokumentuje, kolik a za co brumovští odváděli, přičemž důvodem plateb bylo pronajímání půdy a pozemků Lednického panství.⁵⁶ V souvislosti s rozšiřováním orné půdy se zde objevují hned tři různé termíny: páleníce, paseka a kopanice. Macůrek uvádí, a nutno podotknout, že v tomto případě pouze na základě analogie s urbářem sousedního Vizovického panství, že pojmy kopanice a paseky byly používány synonymně a zaměňovány. Následně odvozuje, že „horská kolonizace byla odtud zvána pasekářskou či kopaničářskou“.⁵⁷ Vzhledem k rozboru pramenného materiálu se však domníváme, že ve věci uvedených termínů je nutná jistá diferenciacie, a to především s přihlédnutím ke slovenským reáliím, kde se setkáváme s „kopaničářskou“ kolonizací a „kopaničářskou“ či „laznickou“ oblastí.⁵⁸ Kopanici chápeme jako nově kultivovanou ornou

---

osti, my na základě analyzovaných pramenů nemáme o tzv. valašské kolonizaci na Brumovsku bližší zmínky. Objevují se jen občasné poznámky o salaších, či již zmiňované žinčici, které se však vztahují ke slovenské straně hranice.

⁵⁵ MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 6. 1617.

⁵⁶ MZA, f. B1, Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, roky 1589 – 1601. Edici dokumentu, který však získal v Maďarském národním archivu, publikoval i J. Macůrek, viz MACŮREK 1954, ref. 2, s. 26.

⁵⁷ MACŮREK 1956a, ref. 2, s. 26; MACŮREK 1956b, ref. 2, s. 72.

⁵⁸ Viz heslo „roztratené osídlenie“ v Encyklopédii Slovenska. RABAY, František-Švošov – VESELY, Milan – TAKÁČ, Oto (eds.). Encyklopédia Slovenska. V. zväzok. R-Š. Bratislava: Veda, 1981, s. 162-163. Termín „kopanice“ je ve slovenském prostředí specifikován jako „zvláštní typ exploatace půdy a současně i zvláštním typem osídlení. Vznikly v určitém historickém období, v němž kvůli sociální bídě část obyvatelstva zkulivovala a osídliła půdu ve výhodnějších horských terénech krajiny [...], geneze rozptýlených sídel byla na jedné straně podmíněna snahou o efektivnější využívání půdy do té doby nevyužívané lesní krajiny, na druhé straně stimulačně působil populační růst a relativní přelidněnost tehdy osídlené krajiny.“ ŠPULEROVÁ, Jana – ŠTEFUNKOVÁ, Dagmar – DOBROVODSKÁ, Marta et al. Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny Slovenska. Bratislava: Veda, 2017, s. 22.

půdu, u níž se objevují ještě podobné výrazy jako „role“ či „zem“. Náznak procesu vzniku kopanic je vyjádřen například u předpisu platby pro Vala Chudého ze Lhot, který „[když] v sebe kopanicu vyrobil, dal gběl másla“.⁵⁹

Paseka se však v přehledu platů neobjevuje jednoznačně či zaměnitelně ve spojitosti s oráním půdy. Nacházíme formulace typu „od paseky dal gběl másla“, případně „od roly a od paseky“. Paseka je spojována v několika případech s loukou („od paseky a od luk dal“). Na rozdíl od kopanice mohla paseka představovat půdu neoranou, využívanou k pasení dobytka, přičemž louka by znamenala pozemek využívaný pouze pro kosení trávy a získávání sena. Posledním termín, „páleníce“, poukazuje na půdu získanou vypálením, což u kopanice nemuselo být nutnou podmínkou vzniku.

Další forma platů se týkala využívání lesů („od lesův dal“), kde poddaní získávali dřevo pro výrobu šindelů, ale také díky pálení dřeva získávali popel, z nějž vyráběli mýdlo. Objevuje se i peněžitá platba za sklizenou úrodu.⁶⁰

Další relace, která vznikla roku 1631, opět popisuje povinnosti Moravanů ohledně platů lednickému panství. Svědek z Púchova, který byl zřejmě úředníkem panství, popisuje, že „Moravčáci pánom lednickým od oraných zemí a pasienkov dávali, jakožto máslo, oves i peníze, [...] kdo co mohel zjednat, to nosívali.“ Termín „orane zeme, orace zeme či zeme orače“ je zde zřejmě synonymickým označením kopanic, objevuje se i termín „laz“. Zajímavý je jiný údaj, od svědka Georgia Markoviče z Púchova, který poukazuje na množství odváděných naturálií: „Moravčáci jakžto ze Střelného, z Čudlova [Študlov], žádajíc ho [Michala Telekessiho], aby jim dopustil v chotáry svém dobytky pásti a zeme oraty, tolikož i drevo rubaty, zač oni nemálo másla a sýrův dávali, takže na niekoľko vozoch sme takové máslo a síry vynésti musili.“ Platy plynuly jak za zoranou zem, tak za „pasienky“, odevzdávaly se i kravské sýry. O produktech, které by nasvědčovaly valašskému způsobu zpracování mléčných výrobků, se prameny nezmiňují.

Výše uvedené ukázky⁶¹ dokládají situaci na brumovsko-lednické hranici, která byla z hlediska poddaných jasně určena, stejně jako podmínky, za kterých bylo možné půdu za hranicí využívat, což v tomto případě platilo pro Moravany zřizující si tu kopanice, pastviny a louky. Nutno však podotknout, že klid nepanoval po celé délce hranice Brumovského a Lednického panství. Jako problematické se opět ukázalo okolí obce Střelná, v jejíž blízkosti Zdeněk Říčanský Kavka z Řičan vypálil ves Rakovou. Rozepře o louky u Střelné, které dodnes tvoří státní hranici česko-slovenskou, se jako červená nit vinou celou historií pohraničních sporů. Bylo to dáno zejména geografickou polohou Střelné, za níž hranice procházela přehledným terénem bez větších přirozených přírodních mezníků či bariér. Z roku 1615 se nám ve věci sporů o střelenské louky zachovalo svědectví panského

⁵⁹ Například „Juro Repa Senický od jednej země dával...“ nebo „Mikolaš Ondrašov od jednej roly dal gběl másla“. MZA, f. B1, Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, roky 1589–1601.

⁶⁰ Ve „smlouvě“ se zámek Lednice, která umožňuje Moravanům užívat „huor a chotárov zámku Lednice“ se mimo jiné uvádí: „budťo šindely dělali a nebo popel pálili, od pálení popela dávali mýdlo, od šindelov dávali máslo, olovo, peněžní summu, k tej pak od popela plat dávali...“. MZA, f. B1, Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, roky 1589–1601.

⁶¹ Uvedené citace jsou vzhledem k množství materiálu pouze reprezentativním výběrem, popisované skutečnosti jsou ve výsleších doloženy zpravidla několikanásobně.

úředníka Mikuláše Klobučnického, jenž doložil, že šlo o „*lúky panské k zámku lednickému kosené*“, tedy louky, které náležely lednickému pánovi. „*Moravčiči*“ z nich byli vyháněni „*kvaltovně*“, tedy rychle a násilím,⁶² což ovšem nezůstalo bez odezvy. Svědek tvrdil, že „*[Moravčiči] než i poddaných panských dvoch od zámku Lednice postrelili*“.⁶³ Je to první doklad, kdy jsou v rámci střetů zmíněny palné zbraně a jejich použití, a to dokonce ze strany poddaných. Otázkou zůstává, kdo a za jakým účelem poddané vyzbrojoval. Prameny o totožnosti „*Moravčičů*“ mlčí, není jasné, zda se nejednalo o hajné či dráby.

Postupné vyhrocování sporů a přítomnost násilí dokumentují svědecké výslechy i z Vršateckého panství, které se týkají hranice s obcí Nedašov. Výpověď je cenná nejen díky své informační hodnotě, ale také z hlediska použitého jazyka a až „reportážního“ vylíčení událostí spojených s incidentem mezi Moravany a poddanými vršateckého pána. Svědci tentokrát vypovídali zřejmě relativně krátce poté, kdy se roztržka odehrála. Časově jde o léta 1633 – 1634. Tehdy se sice pohraniční komise nekonala, avšak výslechy byly pořizovány za účelem dojednání alespoň jakéhosi soukromého narovnání mezi panstvími Brumov a Vršatec, které mělo respektovat již zmiňované vyznačení hranic v podobě kamenných kol. Jako obvykle ani tentokrát neměla jednání o vytyčení hranic žádný výsledek.⁶⁴

Ústředními postavami incidentu byli bratři Kolínkovi z Nedašova, kteří se zřejmě „pilnou“ činností v rámci rozšiřování kopanice dostali až na pozemky náležející Vršateckému panství. V této věci svědek Andrej Poliak z Červeného Kamene mimo jiné uvedl, že „*Vašek Kolínkův v hore brumovskému zámku prináleže- jicej kopal*“, ale že když k němu a k jeho bratrům přišli vršatečtí, došlo k hádce, při níž se Vašek Kolínkův vyjádřil, že „*dokud komise císařská nepřinde, budú orat pokud se jim bude líbit*“, načež jej měli vršatečtí udeřit. U další odpovědi tentýž svědek opět celou příhodu zopakoval, přičemž tentokrát přidal i ironický tón a původní výpověď upravil na „*bude orat, dokial se mu bude líbit, ak slavná komisia císařská přijde*“.

Svéráz poddaného obyvatelstva, které sledovalo především své osobní zájmy nehledě na hranice, ukazuje i další odpověď Andreje Poliaka. Ta se tentokrát týká Mikuláše Fojtů z Nedašova, jenž se také dostal přímo do násilného střetu se slovenskými poddanými. Podobně jako bratři Kolínkovi, i Mikoláš Fojtů neoprávněně oral půdu patřící Vršatci. Když k němu přišli „*pacholci panství Vršatského*“ a ptali se, „*zdaliž z rozkazu milostivého panstva nebo z rozkazu pana hejtmána brumovského tu zem oral*“, odpověděl jim Fojtů zcela neohrožen: „*z niejakého rozkazu, toliko zeovej dobrej vůle oral i ještě budem [...], ještě jinu dalej kopaničku, ještě i tu orat bude[m]*“. Celá roztržka měla násilnou dohru, neboť po tomto prohlášení vršatecký pacholek Mikoláše Fojtů okamžitě „*dlanú za krk uderil*“. Dále měl být Fojtů spoután a odveden do Pruského, nicméně nakonec bránícího se provinilce po další potyčce („*obuškom přes pleca uderil, [...], na zemi ležícího po nohách uderili*“) nechali na místě.

⁶² K významu slova „kvalt“ viz TROST, Pavel. Fikat, kvalt. In Naše řeč [online], 1976, roč. 59, č. 5, s. 271-272. Dostupné na internetu <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5953>>.

⁶³ MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 27. 7. 1615.

⁶⁴ ROUBÍK, ref. 3, s. 270-271. Listina dotvrzující, že dokud se neuskuteční komise, nemají být z jedné ani z druhé strany sporná území využívána viz ŠA BY, f. ITP, k. 51, i. č. 131, 20. 5. 1634.

Jinou strategii při obhajování rozšiřování kopaníc ze strany Moravanů vyzkoušel Juro Janeckých, který vršateckým poddaným odpověděl, že neví, kde jsou hranice, protože „*Poliak je*“. Ani tak se ale nevyhnul odplatě, neboť mu vršatečtí „*porubali pluh*“. Je navíc krajně nepravděpodobné, že by obyvatel obce, byť by i pocházel z jiné země a do Nedašova se například přiženil, nevěděl, kde končí území obce.

Porušování klidu na hranicích moravskými poddanými líčila i další trojice svědků. Tentokrát šlo však opět o ozbrojený střet, při němž Jano Pišelík z Červeného Kamene „*pálil paseky*“ na vršateckém území. V tom k němu přišel blíže neurčený obyvatel Nedašova a vyptával se, proč na tom místě pálí – „*ponevač já na našim chotári, prečo by sem nepálil*“. To už však měli být za vrcholem kopce tak, aby je nebylo vidět, nachystaní „*Moravčáci*“. Díky silné přesile a střelbě, kterou spustili „*až jedli haluzje padaly*“, zahnali Jana Pišelíka i s druhy do křoví, kde se schovali. Dalšímu z vršateckých, Ondrejovi Dohnanskému, pak vzali nářadí.⁶⁵ Opětovně zůstává nezodpovězena otázka, kde a odkud brali moravští poddaní zbraně, jestliže prameny nezmiňují, že by šlo o panské služebníky. Z povahy výpovědi navíc vyplývá, že zde Moravané nebyli v právu a sporné území jim nepatřilo, což dotvrzuje i další soubor výpovědí z roku 1636.⁶⁶

Analyzované výpovědi mají dvě základní roviny. Jedna se týká rozšiřování orné půdy, které se dělo vědomě a s rizikem toho, že může přijít postih z druhé strany hranice. Poddaní, v tomto případě moravští, jednali v zájmu svých hospodářských potřeb a byť byli seznámeni s tím, že problém vytyčení hranice řeší císařská komise, nedomnívali se, že by komisi měli brát vážně. Takový styl šíření kopaníc a posouvání hraniční linie vycházel výhradně z iniciativy poddaných, nikoli šlechty, která to nicméně tolerovala. To představuje druhou významovou rovinu interpretace těchto výpovědí.

Kromě nedovoleného rozorávání půdy se poddaní dopouštěli i jiných forem překračování hranice, zejména přepásáním dobytka. V této souvislosti je zajímavé zmínit, že slovenští svědci hovořili z moravské strany o koních, které jim, v tomto případě opět vršatečtí, „*vyhnali preč*“. Georgius Švac z Horovec doslova uvedl, že Moravané, vědomi si svého prohřešku, měli koně pouze „*na ohlávkách*“, aby je mohli rychle odvézt, protože věděli, „*že by nesměli slobodně pásti pre poddanych pána vršateckého nebo jich hned zajímajú*“.

Z hlediska aktivity v příhraničních oblastech bylo dalším důležitým způsobem exploatace krajiny kácení dřeva. Objevují se i doklady o tom, že možnost těžit dřevo v lesích na hranici využívali i lidé ze vzdálenějších obcí, například ze Srní nebo z Horovec,⁶⁷ kteří byli k výsledkům předvolávání právě proto, že byli se situací na hranicích, díky svým sezónním pracovním pobytům, dobře obeznámeni. Podobně se k výsledkům dostali i již zmiňovaní poddaní ze Zliechova (dnes oblast Strážovských vrchů).

Výslech z roku 1693 retrospektivně odkazuje na fakt, že v roce 1678 mělo být uzavřeno parciální narovnání mezi pánem Brumovským a Lednickým, avšak jak

⁶⁵ Všechny fragmenty výpovědí z ŠA BY, HK Dubnica nad Váhom, DVAHŽ-HUM, šk. 3, i. č. 13, 9. 6. 1634.

⁶⁶ Všechny fragmenty výpovědí z ŠA BY, f. ITP, k. 51, i. č. 131, 6. 7. 1636.

⁶⁷ Svědek Georgius Švac z Horovce vypověděl, že „*každy rok arendujeme do hory vršatskej*“. ŠA BY, f. ITP, k. 51, i. č. 130, 12. 12. 1633.

je patrné, svědci na takové otázky nereagovali a o narovnání nevěděli, což v kontextu celého vývoje sporů znamená především to, že pro ně dílčí vyhlášení ze strany jejich pánů neměla přílišnou váhu, neboť v praxi pro ně nic nezměnila. Je také samozřejmě otázkou, zda vyslychaní svědci o vyhlášení narovnání věděli, případně jestli na něj během dvaceti let nezapomněli. To by však opět poukázvalo pouze na skutečnost, že v praktickém životě poddaných podobný dokument nenašel reálné naplnění.

V této sérii výpovědí se však objevuje zmínka o jiném fenoménu, který se v rámci pohraničních pútek rozvinul. Bylo jím zajímání dobytka i odnímání nářadí. Například Jan Taraba z Lúk uvedl, že „na Kyčere, v Planej hore, v studienkách a v Bečově Moravčici nikdy slobodně dro nerubali, ani nepásli, než pokradomě, aneb kvalittem, ale i tak kdy jich Lysania popadli, dobytky jim pozajímali, rad zebrale, které vyplácát od Lysanů museli.“⁶⁸ I další hovořili o vyplácení či „vyměňování“, což mohlo představovat pro stranu, která zajímala, finančně velmi výhodnou činnost. Z tohoto hlediska pak spory poddaných na hranicích mohou mít ještě zcela jiný rozměr, který vrchnost zřejmě žádným způsobem nekontrolovala. Zajímání a výtěžky s ním spojené ve věci přepásání na (minimálně sporných) územích se odehrávalo v režii poddaných.

Výpovědi však zmiňují nejen spory, rozepře či dokonce bitky. Je patrné, že lidé z moravské i slovenské strany hranice se znali a spolupracovali, pokud to bylo třeba. Mikuláš Koiš z Červeného Kamene vzpomínal na to, jak lovili pstruhy v Malé Vlárce, zřejmě pro vršateckého pána, přičemž „i Moravčici nám museli pomáhati lovití“.⁶⁹ Případně byli povinni okolí říčky Vlárky „Moravčici i Slováci to vyrubávati, aby se tam mrcha lidé zdržovati nemohli“, což se dělo na příkaz hraběte Illésházyho v 2. polovině 17. století.⁷⁰

Důkazy o tom, že v případě potřeby plnily hraniční znamení ryze obyčejnou funkci prostou třenic a hádek, máme i od moravských svědků. Mikuláš Mikeska z Nedašova vypověděl, že „tam byl hraničný buk, z jednej strany bylo naše a z druhej strany jejich, pod kterým sem já ne jednúc před deštěm se schoval“.

Ke konci námi sledovaného období moravští svědkové potvrzují, že „rok po roku vždyckej daleji do Moravy Slováci se tlačijí“.⁷¹ Zcela jiný poznatek ze stejného období přináší svědek Jan Šupák, který se sice narodil na Moravě, ale žil v Dubkové (obec Lysá). Tvrdil, že Moravané z Brumova si „meze více a více kvalitovně zaujímali“. Hovořil také o „mordoch a bitkách“, které se děly už za času jeho předků. Nakonec Jan Šupák vyjádřil lidský údiv nad tím, že se takové věci stále mohou dít. Doslova uvedl, že „[lidé] sami mezi sebou rozmluvaji a čuduji se, proč z jednej i druhej stránky to vrchnost nepřitáhne“.

Jan Podoliak ze Štiavniku dodal, že lidé z obou stran hranice mezi sebou komunikovali a potvrzuje tak výše uvedené, a sice že na moravsko-uherské hranici panoval čilý styk, který byl umocněn neexistencí jazykové bariéry. Doslova řekl, že „chodívajíce na zbožie do Moravy, sami Moravci s námi mluvoili, [jestli] můžete vy

⁶⁸ MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, výslechy svědků rok 1693.

⁶⁹ ŠA BY, f. ITP, k. 51, i. č. 130, 12. 12. 1633.

⁷⁰ Šlo o ochranu před různými asociálními živly. MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 8. 1701.

⁷¹ MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 30. 8. 1701.

tady slobodně přejít nebo to není náš chotár, my vám výše nesmíme učinit nebo hned od vrchu stodoly Zimovej počíná se chotár Lyský a Uherský". Také Andreas Kosciak z Klieštiny řekl, že při cestách do Klobouk (dnes Valašské Klobouky) hovořival „s milými lidmi jak se Slováky tak s Moravčičky, kde jest chotár, který od panství Lednického Moravu dělí, ukazující na stodolu a na javor“.

Zmíněná „Zimova stodola“ symbolicky uzavírá naši stručnou analýzu. Ve výpovědích z roku 1701 je „Zimova stodola“ (případně v pramenech „*Humno Zimovo*“) výrazným prvkem, neboť přímo roh této stodoly údajně tvořil hranici. Stodola měla stát ve Střelné, která, jak jsme opakovaně zmínili, byla jedním z nejvíce problematických míst celé hranice. Ke stodole se váže příběh, v němž se praví, že oje, které trčelo ze stodoly ven již přesahovalo do Uher, proto ho dali utnout. V některých verzích oje přesešnul palašem sám hrabě Telekessi.⁷² Podobně legendárním prvkem hranice byl javor, coby jasné hraniční znamení, které mělo být ukázáno i komisi. Naneštěstí, když se podle slov úředníka Jana Keresteše z Nimnice komise do Střelné dostavila, z javoru zbyl pouze peň a i ten si dokonce střelenští zahrnuli do svých nároků na pozemky. Podobných, mnohdy až poetických či úsměvných momentů, je ve svědeckých výpovědích více. Spor ohledně „Zimovy stodoly“ se dlouhá desetiletí, ba i staletí, zachoval v kolektivní paměti a přenesl se do sféry folkloristického žánru lidového vyprávění.⁷³ Analýza tohoto aspektu svědeckých výpovědí by však již přesahovala rámeček naší studie.

Namísto závěru – výsledky bádání a další perspektivy

Cílem našeho výzkumu bylo navázat na problematiku moravsko-uherských pohraničních sporů, které byly české historiografii reflektovány spíše okrajově, jedinou výjimku v tomto ohledu tvoří rozsáhlá studie Františka Roubíka z 30. let 20. století a následně obsáhlé texty Josefa Macůrka, který nedisponoval všemi možnými pramennými doklady. Téma pohraničních sporů navíc nebylo pro Macůrka primárním badatelským zájmem, svoji pozornost věnoval především procesu tzv. valašské kolonizace. Text Ladislava Baletky navazuje na zmíněné autory a je časově i geograficky limitován, jedná se spíše o přehledovou sondu do problematiky.

Uvedení autoři sice citují vybrané fragmenty výsledků, avšak vždy ve spojitosti s poukázáním na procesualnost administrativního vymezování hranic, tedy jako podklad pro závěry pohraničních komisí. Pouze Macůrek zdůraznil také další rozměr svědeckých výpovědí a nutnost jeho detailnějšího studia. Jde o rovinu zaměřenou přímo na svědky jako aktéry sporů, kteří prostřednictvím výsledků dostali možnost poskytnout autentické výpovědi. Díky tomu se nám zachovala v množství více než velkém osobitá vyjádření tehdejších obyvatel moravsko-slovenského pomezí.

V rámci naší studie jsme se věnovali právě obsahům svědeckých výpovědí, přičemž jsme v první řadě rekonstruovali pravděpodobný průběh výsledků, a to s ohledem na všechny faktory, které do realizace výsledku vstupovaly, od výběru

⁷² MZA, f. B1 Gubernium, k. 2240, sg. dod. 223a, 26. 5. 1701.

⁷³ HÚSEK, Jan. Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem. Praha: Orbis, 1932, s. 335; ROUBÍK, ref. 3, s. 280.

svědků, až po jejich osobní dojmy spojené s účastí na výslechu. Dále jsme se pokusili ověřit zmínky o zvláštních hraničních znameních, kamenných kolech, které se objevily již ve starší literatuře. V návaznosti na ni a díky vlastnímu výzkumu jsme již známý popis kamenných kol rozšířili o hypotézu o jejich pravděpodobné podobě s přihlédnutím k jejich funkci v terénu.

V části zaměřené na analýzu konkrétních výpovědí jsme vyšli z teze o přibližování dvou kolonizačních vln, moravské a slovenské, které se srazily v prostoru hranic. Chtěli jsme problematiku nahlédnout očima jejich účastníků a také prověřit závěry z literatury, které jsou z velké většiny zaměřeny na fakt, že iniciátory sporů byly takřka výhradně Slováci. Tuto tezi pouze ve zkratce relativizuje Macůrek, avšak stále se zdají být v platnosti závěry Františka Roubíka, na nějž navázala prakticky celá další produkce týkající se sporů, v obecnosti nakonec Macůrka nevyjímaje.

Tyto závěry jsou pak často účelově interpretovány a používány jako podklad pro komparaci s poměry na sousedních panstvích. Navíc je třeba připomenout, že Roubík využívá tzv. stížnosti poddaných, což jsou obsahově prameny jiné povahy. Nevycházejí z přímých sdělení svědků. Jedná se o souborné stížnosti za celou obec, které mají již úřední povahu a svojí formou evokují „shora“ sestavené zprávy.⁷⁴ Dalším typem zpráv jsou moravské stížnosti či zprávy vrchnostenských úředníků na krajské hejtmanství, v nichž jsou vyčísleny údajné ztráty na životech i majetku brumovských poddaných.⁷⁵ Z našeho výzkumu však jasně vyplývá, že výpovědi svědků a stížnosti nelze v interpretaci sporů směšovat. Je nutné k nim přistupovat kriticky a se zvláštním zřetelem na jejich odlišnosti. Můžeme konstatovat, že situace na hranicích zcela nebyla tak jednoznačná, což se prokazatelně ukázalo ve studovaných pramenech, kdy si Moravané nárokovali půdu sousedních panství v rámci uvedených způsobů pasekářské kolonizace. Ta se co do formy ukázala být v podstatě neměnnou, stálou. Šlo o rozšiřování kopanic, pasek a luk pro dobytek.

V souvislosti s problematikou sporů je možné uvést další prameny, které dále rozšiřují naše závěry a slouží jako podklad pro lepší pochopení podstaty sporů. Jde například lánové rejstříky z roku 1670, kde ve Francové Lhotě deset chalupníků vlastnilo pole na slovenské straně, z nichž šest z nich mělo výměru šest měřic.⁷⁶ Z těchto polí však platili daně na moravské straně. V případě sousední Senice (dnes Valašská Senice), dva čtvrlánici vlastnili v katastru obce Lysé dvacet dva měřic polí, z nichž neplatili daně. V zápisu je o tom poznámka, že toto téma je potřeba řešit.⁷⁷

Dalším málo využitým zdrojem v kontextu pohraničních sporů jsou matriční záznamy, které dokreslují životy konkrétních svědků, jejich sňatky, narození dětí a úmrtí. V matrikách se navíc nepotvrzují tak vysoké počty obyvatel, které jsou uváděny v naznačených stížnostech poddaných a úřednických relacích.

⁷⁴ MACŮREK 1969, ref. 2.

⁷⁵ ROUBÍK, ref. 3, s. 269-299. F. Roubík ve své studii necituje vždy zcela důsledně, odkazy na řadu jednotlivin v textu absentují, autor s nimi pracuje již jen v obecném souhrnu.

⁷⁶ 1 měřice = cca 0,19 ha.

⁷⁷ MZA, f. D1 Lánové rejstříky, sg. 312.

Kupříkladu ve stížnosti z roku 1674 je uvedeno, že Slováci „zebrali“, tedy zřejmě zabili či vyhnali, z Francovy Lhoty a Senice dohromady 1163 lidí. Jak je však zcela jasné z matrik, je vyloučeno, aby v této době v obou vsích vůbec žilo tolik obyvatel, naopak, od roku 1688 do roku 1693 se ve Francové Lhotě rodilo průměrně od čtrnácti do osmnácti dětí ročně a konalo se tři až pět svateb za rok. Podle odpočtu věku šlo o lidi, kteří se museli narodit okolo roku 1660.⁷⁸ Tyto a další údaje otvírají další a inspirativní možnosti promyšlení problematiky pohraničních sporů, které jsou výzvou k dalšímu a podrobnějšímu bádání.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Archivní prameny a publikované edice:

Moravský zemský archiv, fond B1 Gubernium, karton 2240, signatura dodatek 223a.

Moravský zemský archiv, fond D1 Lánové rejstříky, signatura 312.

MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal. Urbáre feudálních panstev na Slovensku II. (XVII. storočie). Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 336-461.

MENŠÍK Z MENŠTEJNA, Jakub. O mezech, hranicích a rozepří mezní i příslušenství jich v království českém. In JIREČEK, Hermenegild (ed.). Codex Iuris Bohemici IV., 5. Spisy právnické o právu českém v XVI-tém století [Online]. Vídeň, 1883, s. 148-218. Dostupné na internetu: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=297>>.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, fond Hraničná komisia v Dubnici nad Váhom. I. Dubnický verejnosprávny archív hlavného župana. B. Hranice Uhorska s Moravou, krabice 3, identifikačné číslo 13.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, fond Illésházy – Trenčín II. Patrimonium III. Osobné písomnosti, krabice 51, identifikačné číslo 130, 131.

Zemský archiv v Opavě, Digitální matriky, opis VK IV 101 [Online]. Dostupné na internetu: <[http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=\(%5E\)\(\(localArchiv%2C%5E%2Chot_\)\(unidata\)\)\(340423\)\)&scanIndex=0&fbclid=IwAR2SqiqCJ7KDCvU-OyxQumCKBS1qiFJyEBAtv5ECFxs5EJAfUXeUPiNOTFI](http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=(%5E)((localArchiv%2C%5E%2Chot_)(unidata))(340423))&scanIndex=0&fbclid=IwAR2SqiqCJ7KDCvU-OyxQumCKBS1qiFJyEBAtv5ECFxs5EJAfUXeUPiNOTFI)>.

Zemský archiv v Opavě, Digitální matriky, inventární číslo 2507, signatura VK IV 4 [Online]. Dostupné na internetu: <[http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=\(%5E\)\(\(localArchiv%2C%5E%2Chot_\)\(unidata\)\)\(340379\)\)&scanIndex=0&fbclid=IwAR06oS6zMfdgrCBpUmXTHisPNXW_02bzUhd5_rDQz75Qw79fr06NmBTegsI](http://digi.archives.cz/da/Zoomify.action?entityRef=(%5E)((localArchiv%2C%5E%2Chot_)(unidata))(340379))&scanIndex=0&fbclid=IwAR06oS6zMfdgrCBpUmXTHisPNXW_02bzUhd5_rDQz75Qw79fr06NmBTegsI)>.

Monografie a sborníky:

BALETKA, Ladislav. Doba předbělohorská. In NEKUDA, Vladimír (ed.). Okres Vsetín: Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, 2002, s. 162-180.

DÜLMEN, Richard von. Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly. Praha: Dokořán, 2002.

HÁBL, Vlastimil. Ilešháziövci. Vojaci, diplomati, meceni. Trenčín: MS Design, 2009.

HÚSEK, Jan. Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem. Praha: Orbis, 1932.

KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 2. Bratislava: Veda, 1977.

KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 3. Bratislava: Veda, 1978.

⁷⁸ ZAO, Digitální matriky, opis VK IV 101.; ZAO, Digitální matriky, i. č. 2507, sg. VK IV 4.

- MACŮREK, Josef. Valaši v Západních Karpatech v 15.-18. století. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě, 1959.
- MACŮREK, Josef. České země a Slovensko (1620 – 1750). Brno: Universita J. E. Purkyně, 1969.
- MAJTÁN, Milan. Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997. Bratislava: Veda, 1998. Dostupné online: <https://www.juls.savba.sk/nazvy_obci.html>.
- MARKOVÁ, Markéta. Vymezování hranic a jejich značení v přírodě ve středověku. In ŠIMŮNEK, Robert (ed.). Regiony – časoprostorové průsečíky? Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, s. 98-106.
- PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava: Slovart, 2007.
- RABAY, František-Švošov – VESELÝ, Milan – TAKÁČ, Oto (eds.). Encyklopédia Slovenska.V. zväzok. R-Š. Bratislava: Veda, 1981.
- ROUBÍK, František. Příspěvky k československé historické geografii. Hraniční spory moravsko-uherské v 16. až 18. století. In Sborník archivu ministerstva vnitra, 1933, č. IV., s. 181-318.
- ŠPULEROVÁ, Jana – ŠTEFUNKOVÁ, Dagmar – DOBROVODSKÁ, Marta et al. Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny Slovenska. Bratislava: Veda, 2017.
- ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Praha: Archivní správa MV ČR, 2002.
- ŽUDEL, Juraj. Stolice na Slovensku. Bratislava: Obzor, 1984.

Študie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích:

- CENDELÍN, Dušan. Přechody Bílých Karpat z Moravy do Pováží. Přesná lokalizace linií a moravské příhraniční fortifikace. In Vlastivědný věstník moravský, 2010, roč. LXII, č. 3, s. 297, 313, pozn. 1.
- CHRASTINA, Peter. Využitie krajiny v historickogeografickom kontexte: Trenčianska kotlina a okraje priľahlých pohorí. In Studia Historica Nitriensia, 2005, s. 43-56.
- FIALOVÁ, Vlasta – SIROVÁTKA, Oldřich. Píseň o Kavkově vojně z 16. století. In Valašsko, 1955, roč. 4, č. 1-4, s. 24-29.
- MACŮREK, Josef. K dějinám valašské kolonizace v jihovýchodní Moravě (zejména na panství brumovském) do roku 1618. In Valašsko, 1956a, roč. 5, č. 1, s. 25-30.
- MACŮREK, Josef. K dějinám valašské kolonizace v jihovýchodní Moravě (zejména na panství brumovském) do roku 1618. II. In Valašsko, 1956b, roč. 5, č. 2-3, s. 72-83.
- MACŮREK, Josef. Svědectví poddaných a jejich význam pro poznání východomoravského lidu v 16. a počátkem 17. století. In Valašsko, 1956c, roč. 5, č. 4, s. 141-150.
- PALÁRIK, Miroslav. První část návrhu museologie pro venkovská musea a návrh směrníc pro národopis v musejních sbírkách. In Studia Historica Nitriensia, 2013, roč. 17, č. 2, s. 112-129.
- TROST, Pavel. Fikat, kvalt. In Naše řeč [Online], 1976, roč. 59, č. 5, s. 271-272. Dostupné na internetu <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5953>>.

Internetové stránky:

<<http://www.hradbrumov.cz/historie-hradu/>> [Online]. [cit. 27. 11. 2018].

Počet slov: 8920

Počet znaků vrátane medzier: 60 537